

Pavle
Zidar

Rožmarin s pisateljevega vrta

Ciril-Metod Kosmač je doživel samo to, iz česar se je umel tako neponovljivo sarkastično, pa tudi zvito in dvoumno ponorčevati, kadar je beseda nanesla na človeški konec.

Ko ga ne bo več na spregled, ne v zelenjavno trgovinico ne v mesnico ali kavarno, kjer so gostje ponavadi strežno osebje, strežno osebje pa gostje, ki morajo poslušati vse njihove samoupravne bolečine, bo on, mi je zatrjeval Ciril-Metod, že

razstavljen na kose kakor stara balila... Takrat bo tu vse drugače, moj l'éternem ami; ne bo te oblajal Buki, ne tebe več ne Potrča, ki mu je strgal hlače; vse tod okoli bo tihotno, kakor se pač za spominsko mrtvašnico spodobi. Le pomlad bo prihajala kakor vedno, vsa svetla, polna kisika, ali jesen, žalostna, z deževnimi nalivi, v mólu, vmes pa poletje s svojo suhoto ter bleščavo morjá, ki bo razburjeno poskakovalo v zalivu Savudrije kakor tinta v črnilniku veselega šolarja. Prihajale bodo čebele, in tem ne bo mar, ali sem še ali me ni, zanje ni Cirila-Metoda, ampak je samo lipa dišeča, polna senc, mrčesa, ptic in drugih neumljivih sledov. Tukaj pa, kjer sedaj pijevo kavo, v dolgi hladni veži, pa bo prostor, kjer bodo shranjene njegove svete relikvije, katere pa bodo iz časa v čas menjavali, da se pač ne bi ljudje tako naglo naveličali... Pogrebci, seveda, je dejal, ga bodo v duhu prihajali kropit. Kropit in govorit, kakšen je bil, ko je bil živ.

In ker sem napisal Balado o trobenti in oblaku, sem prepričan, da bodo ob tisti priložnosti, ko bom postajal muzej, zatrobili gasilci na zlate trobente za alarm, morda pa celo zaigrali na kromatično harmoniko tisto znano: hum-pa-pa, hum-pa-pa...

Ali ni to cinično, da imamo človeka na Slovenskem radi šele, ko umre?

Si kdaj razmišljal, zakaj? Jaz sem. Deloma zato, ker te ni več in ker so o tebi, ko si še živel, mislili najslabše, v nadomestek tega grobega mišljenja, in v poskus, da bi vzpostavili nekako ravnovesje, pa se gredo poslej dobre odnose s tabo, seveda, pričakovaje, da se jih boš šel tudi ti z njimi. Samoljubni mir pred človekom in muho je vsa ljubezen, od tovariške do krščanske, ki se jo je navzel povprečni nadpovprečni Slovenec.

Povem ti, da se resnično bojim kakršnega koli razstavišča o sebi. Vsi ti muzeji, table in zlate črke, ki v času obledé in zgubé svoj pomen, pričajo

prav o nasprotnem: to je nekakšno obče zadoščevanje za duhovno lenobo, ker te niso brali in te tudi ne bodo; in samo zategadelj, vidiš, boš spal na parah, v pozi narodnega svetnika, kajti če bo šlo zares, če bo šlo še kdaj, se te bodo prišli dotikovat . . . V relikviji je življenje.

Proti koncu njegovega življenja, ko je bilo čutiti, da zahaja kakor špansko Machadovo sonce, mroč v plasteh večera, polnih žveplastih elips, sva večkrat načela eshatološko stran pisatelja.

Dobro je vedel, da bo moral po smrti, hočeš nočeš, živeti še neko drugo življenje — življenje javnosti. In to mu je bilo nepopisno zoprno, hkrati pa je eshatologijo le želel doživeti kot nekakšno spravo oziroma žrtev tudi za tiste, ki jim ne gre tako slabo v življenju, da bi morali brati knjige.

Kajti nekoč sva naletela na takega gospoda; povabil naju je na liter in potem še na nekaj litrov, ker sva bila pač svetinji narodovi, svetinje pa so tudi žejne in lačne, če so žive, a na sredi veselja, ko sva žarela od ugodja, je gospod priznal, da mu nikakor ne gre tako slabo . . . (da bi moral brati knjige).

Ciril je bil kljub temu dobre volje, prenesel je tudi priznanje, da ga sicer spoštujejo, a ne beró; na svetu je vse mogoče, je rekel, ko sva ostala sáma, vendar — in je privzdignil obrvi ter glas:

Upa barva je zelena,
vse nasprotnike pognala
bo Slovenja prerojena,
jih ko črešnje pozobala.

(J. V. Koseski)

Môra, da bo nekega dne odšel v poslednjo reč tudi on, ga ni več spustila. Hotel se je v tej poslednjosti videti čisto do kraja. Celo z menoj vred.

Kje boš stal? me je spraševal. Se boš rinil spred kot kaka učiteljica? Boš pel Lipa zelenela je . . .? Kaj pa tvoja žalost, kakšnega spola bo? Po pravici povej, me sploh bereš? Ali veš, kaj je slovstvo? Je to misel ali metafora?

Dolgo sem razmišljal, preden sem rekel, da je duhovno občutje svetá.

Nikakor, je odvrnil, tega so te naučili v kakem teološkem seminarju cerkvenjaki. Vse je logos, pesem in proza. Mišljenje, razumeš. Poezija je misel. Skoncentrirana (osredotočena) v efekt lepote.

Cirila sem sevé bral, kakor tudi vse druge, vendar je hotel vedeti, kaj berem. Natančno sem mu moral navesti stvari, ki sem jih v zadnjem času premečkal z mislimi.

Esejistika zanj ni bila slovstvo, ampak podzavest oziroma hermafrodit, ki ima oba spola in lahko občuje s sabo.

Brati . . ., to je pomenilo zanj iskati efekt lepote, in ko v resnici naletiš nanjo, se osvobodiš vezi časa. Pravzaprav aktualnosti časa. Zgodovinskih zategljajev. Laži, ki jih producirajo ideologije.

Bleknil sem na to: razum se moti, občutek nikoli.

Malo je pomislil, nato pa odvrnil: To je Luter; brihtna buča; a med razumom in občutkom ni razlike; pač, toliko jo je, kolikor je je med belim in rdečim nageljnom; občutek preverja razum, da se ne zmoti. Da ne postane ideologija.

Ampak brati, brati, brati, tam sva ostala . . .

Sedela sva pod lipo.

Že se je medil večer in jaz sem jemal, ne da bi bil Ciril slutil, snovno podlago za kratek roman. Njene oči, pravzaprav mi je prišel prav ves njegov vrt: *Naposled sem obstal pred železnimi durmi . . . Ven je planil črno sivi volčjak in zalajal . . . Vrt okoli naju se je prelival v jesenskih barvah. Kosi so obstali in se zvedavo zazrli vame. Trata je bila posuta z lipovimi listi. Med dvema oleandroma je bila razpeta harfa iz pajčevine . . . Srebal sem tudi interiêr hiše; in celo inženir Kernc, ki je v romanu mož slepe junakinje, je v bistvu Ciril; vse njegove poteze ima, tako značilne za ranjenega človeka, ki se prekriva z odsekanostjo. Roman se v celoti, ali vsaj dve tretjini, dogaja na tem vrtu, v tej hiši, kjer je sedaj Ciril-Metod Kosmač na parah.*

A midva sva še vedno ostala tam. (Pri branju).

Kdo bere? Zakaj ne bere? Ali Slovenci sploh beró? In kaj beró?

Beró te otroci, sem dejal. In marsikateri, ko te sreča, z očki podrobi ko pikapolonica.

Pusti male k meni, je rekel razneženo in obliznil filterico. Ti me morajo brati, zadaj pritiska cvek. To je naivno posnemanje mleka. Ampak mleko je belo. Prebrati me mora skupaj s svojim učencem, jasno, tudi učiteljica, ta pokuka še v kako slovstveno eksegezo, Slodnjakovo ali Janeževo, da tisto otrokovo čitvice nekolikanj razširi s frazami. A vzemiva mojo Srečo. In rame se mu je povsilo kot težka perut. Kaj naj otrok pové o Sreči, ki je končno tudi res sreča. Si bil v norišnici? Dobro, bil. Tam bomo nekoč lahko še vsi, Ampak priznati mi boš moral, da so redki na svetu, ki morejo razumeti, zakaj imaš norega človeka rad. Še jaz sem to težko razumel; videl pa sem, da je to res. A da ne boš pozabil: pri sreči sva z veliko in malo začetnico . . . Beseda, ki je oblečena misel, je, kakor si videl, iz sreče; najprej je res to, kar je, potem je njena protismer ali posmeh, in na koncu je spet to, kar je bila na začetku. In samo to je bistvo sporočila moje Sreče. Brati je treba v prispodobah in asociacijah, predvsem v slednjih, če hočeš do efekta, ki naj ti odpré oči. Ali bi bila Sreča prav prebrana, če bi namesto obnove zgodbe rekel na primer tole: svinje se trudijo, da imajo kulturna stanovanja, umetniki, ki kulturo ustvarjajo, pa bivajo v svinjakihi.

To je daleč od Sreče, sem rekel.

Ne, motiš se, blizu sreče je človek, skrčen v aforizem. Zakaj? Kdor zna tako govoriti, sporoča, da je pismen. Bralen. Umetniško literaturo znajo brati izjemno redki ljudje. Zagotovo pa ne tisti, ki so specializirano pismeni eksegeti slovstva, kajti njih ne osvobodi nikoli nobena misel več, razen metoda. Bistvo branja je iskanje prenovljenega bistva, ki ga vsak pisatelj doseže z dramo mišljenja. In ali mar tako bere otrok? Ne. Toda v človekovem življenju pride trenutek, ko moraš brati, pa ne tako kot pri frizerju pod havbo,

ampak tako, da skozi asociativni svet prideš do bistva, ki ga umetnost, kot najgloblja funkcija življenja, predstavlja. Brati je ponovitev globokih prividov ali sanj o življenju: ali ni tvoj Jezus govoril v prilikah? Zakaj? To je sèn o bistvu življenja. Ali še drugače: to je poziv, da se vzravnaš iz gole vegetacije in se povzdigneš v človeka (povišanega, l'éternel ami). Feuerbach, kot morda veš, ni bil Jezusu ravnò naklonjen, rekel pa je nekaj, kar lahko rečem, da je brihtno rečeno: Le pripoved (roman, novela, povest, pesem) je svéta; Pasternak pa pravi podobno: kar je, je poezija, ker je resnično jezik organskega dejanja.

Kdo torej sloni nad menoj in se počlovečuje, kot je treba? Od teh pet prstov — in jih je razkrečil — morda en sam.

O ja, beró ljudje, beró, samo kaj; v glavnem aktualnosti; o išiasu, o satar colodiju, če veš, kaj je to; tinktura za odpravljanje bradavic; zelo malo pa umetniške literature, ki bi jih izpeljala iz zasvojenosti aktualnosti dne.

Moja življenjska maksíma je pravzaprav Cocteaujeva: Domíšljija, hči lenobe, prebij mi telo in napolni mi kosti s svojim duhom. Zakaj? Ker slovstvo ni laž, laž sledi kasneje, in to je tisto . . . tisto, kar napaberkujejo metodiki logosa na rob romana ali novele; slovstvo pa je svetloba neke javnosti, resnice te javnosti, pravice in laži . . .

Hamlet je bil velik pesnik, ko je v zanosu imenoval državo ječo. Ne le državo, kar cel svet . . . Sinteza med idejo in življenjem . . . je literatura, sem rekel zaspano, kajti okoli naju je že ždel rjav mrak, prstén, vlažen, komarji so naju začeli odpirati, kjer so mogli, samo da so pili najino kri.

Ali sta branje in eksistenca, recimo našega naroda, v vzročnem razmerju?

Vsakega naroda, je odvrnil, skoraj z robom grobe nevolje. Ko pisatelj predeluje model življenja v višji smisel, to je v literaturo, ne dela tega zato, ker za to ne bi bilo potrebe. Branje in eksistenca sta res v vzročnem razmerju. Brez enega ni drugega. Proustova sinteza bivanja in ideje je imela globok odmev v Francozih. Pri nas je to zelo zelo šibko izvedeno. A vendarle še je. Toda slovenski puls te vzročnosti je nitast. Zato sem te tudi vprašal, če me bereš.

A nekega dne nas ne bodo več brali, se je raztožil. Nikogar več. Pač, brali bodo pogrošne romane z napeto zgodbo, eno tistih, ki se ponavljajo že sto tisoč let in za katero založniki trdijo, da se brez nje svet ne bi vrtel. Brez te zgodbe, zatrjujejo, ne morejo tiskati ne mene ne tebe; brez nepismenosti, vidiš. Nikjer! Kajti nepismenost je artikel, kakor kolonjska voda in milo. Naučiti koga brati to ni stvar šole, učiteljice, profesorja; to je stvar tebe samega. Življenjskega trenutka. Največkrat stiske, obupa, samote, bolezní. Zavrženosti. Jaz se bojim ene same stvari: da bo nekega dne pošla tudi nepismenost. In ta čas, se mi zdi, prihaja. Veličastno vstopa. Včeraj sem bil na občini. Ali veš, koliko skladovnic papirja imajo tam, samega belega, labodje čistega; kot tisti omaščeni beli ptič v tivolijskem bazarju. Zakaj imajo toliko papirja? Za kupe frazarjenja. Zdaj pa poslušaj, kaj je fraza v dejstvu. *Vzeti usodo v svoje roke* pomeni za Goebelsa snov, o kateri je mogoče široko razpravljati; zame je to bombastična retorika, ki nima konca; toda »vzeti usodo

v *svoje roke*» ima za nekega našega novinarja čisto drug pomen; zdaj pa prisluhni, kaj on o tem piše: to je sevé informacija, a za našega delovnega človeka pomanjkljiva (*to jemanje usode v svoje roke*), in nadaljuje: *če so objavljene informacije pomanjkljive in zavite v frazeološko izrazje, to priliva na ogenj še več goriva — oziroma dodatnih pojasnil*. Vidiš, je puhtil brez strasti dim v večer, ki je ta čas veselo z Bukijem tacal po vrtu, tu gre za dve stvari: za ogenj, ki zagori, ker ni zadevnih pojasnil, in za pojasnilo, ki je take vrste gorivo, v katerem ogenj dotli. V tej frazi vidim jaz velik izhod. Oziroma pot do energije (nafte, elektrike, bencina). V to smer misli, l'éternel ami, mi je dejal posmehljivo.

Seveda se je le ganljivo domišljjsko igral z mano in me gledal, kako v tej igrici odreagiram njegove napete nesmisle, ki se jih je zapomnil iz dnevnega branja časopisja.

Izjemno veselje je imel s publicistiko, ki je izražala mistiko ideologije.

Kaj praviš, me je vprašal, in mi, komaj se kroteč v smehu, nabrenkal tele ideološke enigme: *Korak naprej* (nikoli nazaj), *odmrznitev ukrepov*, ali, *pravega dvofaznega postopka pri sprejemanju dokumentov . . . ni bilo* (dvofazni postopek; noro); to so res metafore, vredne Prešernove nagrade — in dalje: *resolucijski okviri premajhni in prenapeti, osnutek zakona o pokopališčih terja poglobljeno dogovarjanje*, potem, *ljudje hočejo dejstva* (ne kruha) *in kvalitetno razpravo* (ne denarja), najlepšo frazo pa sem prebral danes, krono vseh fraz: *opraviti imamo z lažjo, ki je postala resnica in narobe, z resnico, ki je postala laž*; berem, berem, ali veš, da prva ni postala druga in druga ne prva . . . Prava čarovnija . . .

Brž ko kje na vrtu zašumi, že je tam pes. Seveda, letos je pravo ježevno leto. Mogoče sta na vrtu dva, trije, ki še upajo biti tu. Kajti dobro poznajo pasjo sapo, pes pa njihovo obrambo: ježice.

Spodaj na morju pa leži križ iz mesečine.

Lepo nama je. Tak sem, kakor prvi papež, sveti Peter, ki ga premaguje zdrav spanec na gori Tabor ob Jezusovem spremenjenju; najraje bi rekel svojemu pisateljskemu učeniku: Narediva dva šotora, enega zame, enega zate. In za mesečino dva . . . A samó uživam, uživam večer in okolje, ki ga kasneje v celoti, brez korektur, prenesem v Njene oči. Saj je močnejše od vsakih sanj. Prelepo, skoraj neresnično.

L'éternel ami (večni prijatelj), reče Ciril, saj si kakor ubogi na duhu, nič ne prestrežeš, nič ne vprašaš, zakaj mi ta novinarček čveka fraze o energiji, *ker so informacije pomanjkljive in ker to priliva na ogenj še več goriva . . .* Ali, zakaj pomeni »*vzeti usodo v svoje roke*» za Goebelsa snov, kar je v prenesenem pomenu jed, ki omogoča široko razpravo o hierarhiji države, hkrati pa ogromno porabo časa in denarja. Ne vprašaš me, zakaj »*ni bilo pravega dvofaznega postopka*» pri sprejemanju dokumentov ali o »*resolucijskih okvirih, ki so premajhni in preveliki . . .*«

V očeh se mi spreminja les v bleščavi led, okoli naju pa je temno, zemlja diši in grozdje diši, rožmarin, jagodje.

To so velike metafore, reče naposled, polne izkušnje, samo povezati jih je treba znati.

History repeats itself! (Zgodovina se ponavlja.)

Mi ponavljamo besede, je res, besede, ki smo jih tisočkrat ali mnogo tisočkrat dali natisniti; zakaj, pa seveda, ne veš. Meni, vidiš, pa se je po asociativni poti le pobilisilo.

To je pot skozi Sinaj. Pobeg iz Egipta, to je ponavljanje teh besed, kot recimo, poglobljeno dogovarjanje (kakor da le-temu stoji nasproti še površno ali nesmiselno dogovarjanje).

Sinaj je puščavica v primeri s Saharo, toda Mojzes je štirideset let vodil svoje pobeglo ljudstvo skozenj. A nekdo med njimi, ki je pot do obljubljenega dežela dobro poznal od prej, morda kot Mojzesov sel, ga je le vprašal, zakaj tako dolgo (štirideset let), ko pa je moč v nekaj tednih priti tja. Ob tem odgovoru pa se je Mojzes razsrdil in mu rekel: Rod Judov, ki je poznal egipčanske razmere življenja, mora izumreti. Zakaj, sem se vprašal. Mislim pa, da zato, da bo usahnil spomin na razbrzdane Ptolomejce, na demokratičnost, toleranco in ohlapnost v npravnosti ter še čem. Mojzes, razumeš, je hotel, da stopi v obljubljenega dežela nov rod Judov; nova generacija, trda, fanatična, kruta, ki se ne bo bala smrti.

Vidiš, in v teh neštetih frazah je nekak odsev hoje čez Sinaj.

Priznati moram, da sem bil presenečen. Ciril je namreč znal zelo ostro (kartezijansko) razmišljati.

Tako je to, l'éternel amí, je dejal in povlekel mrtev čik. Te fraze so Sinaj, a mi ga ne vidimo, niti slutimo ga ne, a jaz sem ga zavohal.

Pa pravijo, da sem un périphériste!

Bila sva stisnjena ob betonski mizici, nekakšni imitaciji marmornate, pod lipo, v kateri je žujnjalo celo noč.

A da se povrneva, je rekel, k branju; to, to zamira kakor v puščavi luč.

Kaj, na primer, je postal Cankarjev duh, nagneten v njegovih zbranih delih? Inventar slovenskih mladoporočencev.

In kaj bo moj, zgneten v štiri knjižice? Niti inventar več. Boš videl. Ko me ne bo, bo v Portorožu nečesa manjkalo, to bo opazila celo peteršiljarica v zelenjavnici, in tvoj Franc P.; dolgo dolgo bodo vohljali, da res nečesa v portoroškem zraku ni. Vendar so tod ljudje tako zabiti, da bodo mislili, da manjka vonj po obari.

Ne vedó, da je knjiga, ki jo spravi skup književnik, globinska podoba; saj, ko smo bolni na smrt, odpisani, takrat s pomočjo zrcal v vseh časih odkrivamo sebe; knjiga je duša življenja; je padavina, da rasteš, je drugi jaz, je ti v izdaji jaza . . .

Smeješ se, kajne?

Ne, sem odvrnil, in mizo, na kateri je imel Ciril glaž z istrsko črnino, brž vtisnil na ozadje neugonobljivega spomina. Za to mizo se bodo nekoč srečali slepa zdravnica in dva nemška turista po naključju; žejna bosta prišla prosit vode in se čuditi lepoti vrta, in tudi nji, da kot zdravnica ne

practicira svojega poklica. Namenoma ji bom dal držo Niobe; ne bo se jima maščevala s pripovedjo o tem, kako — in kje — je zgubila vid (a oslepela je zares, ne literarno). Uporabil bom Cirilovo spoznanje ali merilo iz Gosenice, ki ga skoro vsi prezró, a je stržen, okoli katerega je navita nobelovska pripoved o gosenici, ki žre življenje šibkejšega — na tem drobnem, bežnem stavčiču, ki se mnogim le zasvetlika kot vaba, da bi se pognali v čisto drugo smer. Mnogi pa hlastajo dalje po pripovedni niti kot po travi.

In stavek, okoli katerega je vse položeno, se glasi: *Takrat sem videl, kako velika je vsaka drobna in neznatna borba. (Vame se je zapičilo vprašanje: gosenica bo požrla vse liste in kaj potem. Kje bo potem življenje, ko bo enega življenja kraj. Eno samo ne živi. Zdaj je še čas. Treba se je odločiti: gosenica ali drevo. Obeh ne morem imeti, ker tu življenje žre življenje. In odločil sem se za drevó. Zakaj, sam bog ve. Vpraševal sem se o tem, odgovora nisem našel v svoji pameti. Zdelo pa se mi je, da je srce vedelo odgovor, a ga ni znalo spremeniti v besede.)*

Cirilov pogled se mi je zazdel kot gladina tolmana, ki meče za mano ledene odseve svetá.

Kot sem jaz njega, je tudi on mene opazoval skozi pogovor, beseda je vendar oblečena misel, kot skalpel ureže globoko, da dobi svojo asociacijo.

Drug iz drugega sva zidala hišo večnosti. (Pripoved.)

V takih, rekel bi zlatih trenutkih časa, je rad preverjal, kako ga berem in kako magija pripovedi (njegove seveda) spreminja obliko mojega bivanja oziroma zakoličuje v ta mali slovenski svet.

Bil je kot otrok srečen, ko sem to in ono, kar je bilo njemu posebno drago, izbrskal iz novel kot stržen, okoli katerega je vse navito v gibanje prisposodob; nikoli ne bom pozabil trenutka, kaj je srž Gosenice: Prvi stavek že citiranega odstavka in zaključni del istega: *Zdelo pa se mi je, da je srce vedelo odgovor, a ga ni znalo spremeniti v besede!*

To je bilo znamenje, da je bralec njegovih del res opismenjen, ne le osnovnošolski črkovalec besed.

Vendar je bilo to merilo iz Gosenice oziroma spoznanje udarec na gong, okoli katerega se je zavrtelo kasneje vse njegovo živo bistvo.

Človek svojo usodo, ki je šifra, bodisi v nekem trenutku pové (izreče) in sevó čisto pozabi na to, ali pa celo zapiše, kot je to storil Ciril, in se je potem le še redkokdaj spomni. Če se je.

(A o tem kasneje in obširneje.)

Tega večera, ko sem nabiral na sitastem, gostem ozadju svojega spomina dekor za neko pripoved, do skrajnosti tragično, sem naslutil, da je resnica o pripovedi lahko daleč bolj domišljijsko razvejana kot njen možni odsnetek — umetniški zapis. In da ima Cocteau prav, ko pravi o Proustovih junakih *V iskanju izgubljenega časa*, da so bili, ko so bili še živi, in ko sta jih s pisateljem skupaj poznala kot svoje znance ter prijatelje, še močnejši in morda

trajnejši od njegovega izjemnega romanesknega zapisa. Zapisa, ki danes pozvanja kot domišljija, v resnici pa je bila to živa snov.

A prekinil me je Ciril. Lep trenutek je razbil z banalnostjo. A kaj neki je lep trenutek? Soglasje? Ne. Slast, da si. In da to občutiš — ta »si« — mora delovati več dejavnikov: večer, dihanje morja, brnenje plamena, spomin in spoznanje nečesa novega.

Rekel je: Ko sva bila še pri našem Sinaju, po katerem blodimo že tri desetletja, se pomudiš še pri našem Babilonu. Morda smo spet v njem. Nekako slutim, da smo. A razlika med nami in Judi je velika. Če pomislimo na to, kaj so vzeli — ali jemljejo sedaj v izgnanstvo, me zmazí. Slovenci še vedno jemljemo kravo, prepečenec in radensko, Judje, vidiš, pa so poleg kozá, vzeli še besedo, in v besedi je duh in duh je življenje; vzeli so torej s sabo svete svitke; svojo literaturo; Biblijo. Poglej to izjemno narodno skupnost, kako še danes, z redkimi izjemami, bere, kjerkoli že je. Veliko devteromonijsko zgodovino, kjer je popisani prihod v Obljubljeno deželo do prerokb, ki jih bo Nebukadnezar potopil v suženjstvo. A mi, kaj beremo? Maria Simmla Kaviar ob štirih ali petih popoldne in podobno.

Sicer so mi Židje zoprni, čeprav me je v Londonu neki Epstein rešil strašnih muk.

A nekaj, nekaj je med nami in njimi, kar nas nikoli ne bo približalo drugemu.

Svojevrstni so, sem rekel.

Tudi to, a še nekaj. In je pomenljivo utihnil, spuščaje svoje ja, ja, ja.

Buki se je ta čas vročekrvno ukvarjal z ježem, ki je dobro vedel, da se mu ne sme odpreti. Bil je zvít v kostanjevo ježico, bil je ena sama igla ob igli. Pasji vonj mu je moral naznanjati grozno smrt.

Iz lucijske smeri je priplulo zlato lunino jadro, bolj otok, bel, okrogel. Morda Krk.

Ciril je poskušal svoj mučni vtis o babilonskem izgnanstvu popraviti, v katerega že bredemo Slovenci s svojo ciko, radensko in prepečencem. A se je še ujel, rekoč: *je Slovenja mirna gora* . . .

Nisem vedel, da spet sledé še tri kitice iz J. V. Koseskega, ki ga je Ciril sem in tja le rad spustil iz sebe kot igrivo melodijo, zaigrano na harmoniko. Najbrž v lastno veselje in veselje tistih, ki so ga poslušali.

Nato pa se je izšobil v smeh in odrecitiral še dodatek:

*. . . sreč in del prijazni zneski,
včasih tujcu reči mora:
snežne kepe niso treski.*

Z radensko v roki pa res ne, sem se smejal.

Ne, ne, s ciko in radensko pa res ne, je pel v smehu tudi on.

Buki le ni mogel odpreti ježice ježa in je pritekel spet k nama.

Sedí in sôpe.

Smrček, ki mu ga Ciril obriše z roko, ima krvav.

A si jo dobil, in to po gobcu? ga je vprašal. Buki se je povzel v njegovo naročje, cmihaje. Razumel je Cirilov posmeh, posmeh, da ni bil Hektor. Da ga je klob igel odvrnil, kot nemška mina z rogljički. Njega, čistokrvnega brionskega volčjaka, čigar brata so pred tremi leti ukradli iz pesjaka, ko je samcat preživil noč.

Buki pa je bil pred podobno tatvino obvarovan, saj ga je vsak večer zaklepal v tiho, temno vežo, ki je sedaj spremenjena v mrtvašnico in v kateri Ciril leži na imenitnih parah.

Nehoté sem se spomnil Rune, psice, ki je tudi popotovala z njim v avtu po vsej Sloveniji.

A, Runa? je segel s spominom in glasom daleč v ozadje časa. Ta je pa sedaj, revica, že pokojnica. Vidiš, njej, njej pa je padla sekira v med. Končala je svoje življenje pri dveh starčkih in ni jedla drugega kot kekse, namočene v strd. Tako se je zredila, da je samo še spala od bujne sitosti. Zavidal sem ji, res!

Ta večer je bil nekakšna zadnja pomlad Cirilovega vedrega razpoloženja, polna igrivosti, miselnih dinamizmov, fabul. Ves raznežen in prebujen mi je nosljaje pripovedoval novelo Štefanček, tako tipično za njegovo dolino Idrije, kjer so doma Sreče in sreče, ki so v bistvu nesreče in kjer ljudje umejo iz še tako jalovega zrnja povleči ščepec užitnega upa.

... Moj Štefanček ... vidiš ... je bil spet nekakšen ta in ta druj, ampak ne čisto tak, da bi šel opolnoči stat v izkopan grob. Bil je lepoteč, izklesan iz mišičevja; danes, ko vsepovsod tekmujejo za najlepšega moškega, bi bil prvi na svetu. Bil pa je gozdni delavec in od njega je vela vsak večer smola, gnijoča podrast, ki se je spreminjala v belo, gobovo plesen. Dehtel je tudi po meglenem čadu, mrzlem in vodnatem, v katerem so odganjale štorovke in sirovke. Štefanček je imel vse možnosti, da bi bil Štefan, če bi se mu tisto kolesce v uri prav obračalo, pa se mu ni. In po moje je prav to za človeka sreča. Zakaj? Glej, skromni ljudje so v bistvu dobri, ali, rekel bi, omejeni, pametni pa grobi in hudobni, predrzni in nevarni. Slednji se dobroti vedno posmehujejo. Seveda ni vasi brez žensk, in te na vasi sklenejo vse, kar je potrebno, da vas živi. Od smeha do prepira. Vas je žensko gnezdo, ne moško. In spletle so tudi našo pripoved. Rekle so: Štefanček bi bil lahko povsem pameten, če bi mu neko drobceno kolesce sprožilo moške moči (modnjaka) in tistega, kar je v njih. Sklenile so torej, da ga kljub temu oženijo. Da morda potlej že pride, kar mora priti, ko bo imel ženo. Našlo se je tudi ženščè, še kar lepa punca; polakomnila se je delavca in plače, ki jo je vsak mesec prinesel. Odločila se je in rekla ženskam, da ga kljub temu vzame. (Mogoče pa potlej le bo.) Malo, a ne dosti, jih je skrbelo, ker se Štefanček za noben spol ni ogreval. Čeravno se je ženski kar vidno zagreval zanj. Se mu nastavljal in ga zvijačno lovil na deset in deset načinov. Najbolj zanimivo pa je bilo to, da je na ženitev brez ugovaranja pristal tudi Štefanček. Najbrž, ker je bil že dolgo časa sam, brez matere, ki je umrla, in je bilo

vse v hiši zanemarjeno. Toda ženske so si to po svoje razlagale, rekle so, glej, glej, potlej pa le ni tako od muh.

Nevesti so se pocedile sline kakor lisjaku, ki je pravkar pregriznil putko.

Slo je kot po loju. Tudi gospod nunc niso videli zaprek, saj je bil Štefanček močan za tri dedce, nevesta pa brezmadežna Terezija, ovčica, da bolj krotkih zverinjak ljudi tamkaj ni poznal. Le-ta je prinesla k hiši tudi lepo doto: stole, novo mizo, rjuhe, lonce, kravo in pa zahiranega pujska.

Štefanček se je veselil, govoreč, da je ženska roka kot luč, če je ni, je pri hiši vse temno.

Ojscet so praznovali malo pri Terezki, malo pri Štefančku. Harmonika se je raztegovala kakor zelena gosenica na kapusu. Potem pa je prišla noč. Voda in noč sta pa dva ženska elementa. Ženske, ki so Štefančka oženile, so ostale. Slekile so ga in ga v sami srajci položile na Tereziko, to brezmadežno ovčico.

Zdaj pa migaj, migaj, Štefanček! so mu hitele praviti.

Nak, je rekel Štefanček in se ujezil, mical pa že ne bom, in je mirno vstal.

Vidiš, prijatelj moj, in res ni mignil, razen v hosti, Terezika pa je, z dvema je migala in namigala dva otroka, ki pa se jim Štefanček še v sanjah ne bi odrekel. Čeprav ni niti enkrat mignil.

Kaj praviš, a je to literatura?

Smejeva se, da se nama vidi do srca, kjer utripa žaba-srce.

Najine dobre volje se udeleži tudi pes in obližne Cirila po obrazu z mrzlim, hladnim jezikom, dišečim po deževniku.

Fuj! zavpije Ciril in ga odrine od sebe ter se obriše v rokav odete jope.

Kolikokrat sem ti že rekel, da me ne obližuj po obrazu, kolikokrat!

Buki je iz glasu prepoznal, da le ni tako hud, kot so bile hude besede, in zato se je še enkrat naglo vzpel . . .

Mil, poletni večer napolnjujejo orkestri, zdolaj pod nama je turistični semenj, potno, polteno meso se sveti, pevci prepevajo šlagerje, ki tačas razvnamajo Evropo.

Koktajl ritmov, melodij, glasov je kakor mačja jaga, nekaj časa prevladuje ta, nekaj časa drugi, en čas dva nad enim in obratno, eden nad dvema.

Občutek imam, da so spodaj semenjski štanti, polni pisanih oblačil.

Molče poslušava s Cirilom.

Toliko vsega je za nama . . .

Recimo literarni večeri, tisti recimo, ko je smel po toliko letih molka prvič brati Kocbek. Nikoli ne bom pozabil niz teh večerov, ko smo začeli z njimi; prvi smo bili Mrzel, Vodušek, Ciril in jaz; nato se je plejada imen razgrnila, prišli so brat k morju Mira Mihelič, Cene Vipotnik, Jože Udovič, Smolè, Grafenauer, Pirjevec, Gradnik, Vuga, Lokar, Bevk, Ludovika Kalanova . . . Skoraj celo tedanje Društvo slovenskih pisateljev.

A takrat, ko je prišel čisto sam, sredi zime, Kocbek, bi bil moral skupaj z njim brati tudi Ciril; in ko smo šli iz Mestne kavarne na branje v Dom družbenih organizacij, je Ciril, ki je hodil tik za mano, protestiral, da bere nocej tudi Kocbek; še danes ga slišim, ko je rekel: *ja kdo ga je pa sploh povabil*, in najhujše, postavil je alternativo: *če bo bral on, ne bom jaz*. In že se je pomešal med anonimne in radovedne poslušalce večera in mu sledil od tam.

Bil sem ves iz sebe. Ali je sploh moči postaviti tako alternativo v trenutku, ko Kocbek po desetih letih molka bere, prvič.

Nabita polna dvorana šumi kot ulnjak.

Nisem ga razumel, Cirila.

Zdelo se mi je nepopisno krivično, kar zahteva: izločitev Kocbeka, če želimo, da ga slišimo brati njegov Gaj; črtico z mavrico iz tobakove slin. Mavrico iz grenkobe življenja na gladini čistega tolmana. Ciril je bral črtico tako plastično in živeto, da je poslušalstvo res uživalo. Vedno. Njegovo branje je spominjalo na Chopinovo sanjanje z zvokom. Ciril se je resnično tenkočutno izpovedoval skozi svoje urejene vrstice proze. Stržen pripovedi Gaja pa je bil v tem, da je življenje od določenega trenutka dalje grenčina tobaka, in delj ko ga živimo, bolj grenko je. Toda kot barva pa je vse pestrejša in lepše. Slina in beseda gresta nekako vstric in druga drugo preverjata

A med nami je bil Kocbek, zagrenjen in upajoč, oboje hkrati; bil je prepričan, da je naposled le prišel od nekod namig, da sme stopiti iz stroge družbene klavzure in zame vse tole ni noben riziko. (Povabil sem ga pač, ker sem to smel.) In tako sem mislil tudi sam, ko sva z referentom za kulturo, M. M., premišljala, koga vse bi povabila.

Nepričakovano mi je M. M. dejal: Ti, kaj pa Kocbek?

Ali lahko . . . ? sem vprašal z nemalo začudenja in tudi strahu.

Stanje, v katerem je bil ta neposnemljivi poet, mislec in prozaist od Strahu in poguma dalje, je bil skoraj enak Mandelštamovemu: nenehni nadzor v prostorih, kjer je bival, in tudi zunaj, v mestu. Bil je neobsojeni zapornik na dosmrtni čas zraka.

M. M. mi je rekel: Povabi ga!

Ampak to ti praviš? sem ga vprašal, da bi ga preveril, ker se mi je zdelo, da slišim svoje tihe sanje.

Mirno stori, kar ti rečem, je dejal M. M. Flegmatično, z zanesljivim glasom; glasom, v katerem je bilo vse dognano. Kot v kaki osrečujoči ideologiji. (Le nekaj glav je še treba prej odsekati).

Napisal sem takoj Kocbeku pisemce, da ga vabi Kud na literarni večer. Takrat je politična domišljija posegla na področje kulture, kudi so kar cveteli, kot danes isiseoti, sisetoti, sisi . . . Ter podobne spake.

S cikcakasto pisavo mi je odgovoril, da se bo z veseljem odzval vabilu. Pride pa ali s tem ali pa z drugim avtobusom. In nato je sledil polkrožni lok — podpis.

Prišel je z drugim avtobusom, iz njega pa je izstopilo le malo potnikov. Zavil je bil v plašč iz krombija, z odvihanim ovratnikom. (Brila je burja.)

Bil je razoglav, z aktovko in s tisto svojo značilno lobanjo, polno oglov.

Pospremil sem ga v Mestno kavarno, ki je bila tedaj še to, zdaj ni več to, ampak peč, v katéri gori nenehno tobak. Smrad je popestren sicer z občasnimi razstavami, toda to niso znamenite uličice Saint-Germain-des Pré ali Rue Dauphine ali Rue du Pré-aux-Clercsu . . .

V kavarnici so bili že vsi zbrani, celotni etos tedanje slovenske umetnosti, ali vsaj njegova dobra tretjina, takó.

Kocbekov mirni vstop v samo središče je bil vidno vznemirjajoč, toda nestrpno so ga pričakali samo dva, trije.

To je bilo največje dejanje v zgodovini KUD Karol Pahor Piran.

Kocbek se je malce odsotno porokoval z vsemi, se mi zdi. Popil kavo in nato smo se takoj vzdignili in v že opisani procesiji odšli v Dom družbenih organizacij, kjer je brnelo ljudi, ki so prišli poslušat — in še videt — to in ono.

Ni bilo kaj. Osrednja osebnost večera je bil on.

Ni mu ušlo, da Ciril ni hotel brati; zakaj ne, pa tudi ni bilo zanj preveč težko razvozlati.

Ciril je namrgoden in z metuljčkom pod vratom sedel ob županu in poslušal recitacije, reklamacije, zatikajoče branje proze . . . Zlasti nas je vse prevzel tresoč se medanski glas Alojza Gradnika, čigar roke so bile polne trt, debelih žil, po katerih se je pretakal teran-kri. Tudi glas mu je tekel gosto, počasi. Zategljivo, zato so bile pesmi še lepše. Učinkovale so kot slovenske prerokbe.

Literarni večer je bil izredno dolg, seznamu nastopajočih ni bilo videti konca; če se ne motim, so brali tudi Ingolič, Vuga vsekakor, Mrzel, ki je topot bral iz že tiskane Ogrlice, pa vmes Smolè iz Antigone, Dane Zajc svoje prežarjene, hipnotične ritme, polne elementarnih klicev (in dokazov drugačne vrste), da je poezija resnično jezik organskega dejanja, dejanja z zelo živimi posledicami.

Zajčeve in Kocbekove pesmi so nam ta večer na poseben način dokazovale, da je vse tih, molčeč in trpeč ritem besede; da je vse parabola, celo mesto, v katerem trenutno gostujemo. In da se bo odslej dalje v teh starih, kislih zidovih, trdi, stari gmoti, nadaljevalo njihovo življenje, zakaj zidovi niso samo zidovi, marveč pivnik občega spomina. V njih se kot v judejskih skalah razcveta »madež« bivanja.

Ni jih bilo malo, ki so ta večer ugotovili, da je oblika za avanturo jezika najbolj pglavitni element pesniškega govorjenja in bivanja (snovnega) sploh.

Resnično? pesniti se pravi biti v dejanju.

Mnogo kasneje sem te vtise povezal s pogovorom, ki sva ga imela s Cirilom tisti večer pod lipo; ako je Ciril omenil babilonsko suženjstvo Judov

in svete svitke, sem spontano ugotovil, da je v resnici književno snovanje (in ne ekonomsko naprezanje za devize) vstajenje od mrtvih. Za življenje je v bistvu potrebno malo kruha, a veliko prispodob, in sicer prav tistih, ki se ukvarjajo s smrtjo, kajti človek se rodi na novo le iz smrti.

Ciril me je ta večer v enem od molkov, ki je sledil, na dušek prebral.

L'éternel ami, je dejal čez čas, ti mi ne moreš odpustiti, da takrat nisem bral skupaj s Kocbekom, čutim to. Kot mi ne more Krleža, da ga jaz, pripovednik Tantadruja, jasne in nezamegljene proze, tikam, imenovaje ga celo Fritz. Ampak nekoč se ti bo razodelo, kaj so bili ti kraji zame — in zate. Dragi Publij Ovidius Nazon. In kdo so ljudje, ki bivajo tod. Ne glej me! Ne prebadaj me, sveti Frančišek!

Nekoč . . . in je nemarno puhnil vođeno siv dim. Dim se je razlil v akvarelno obliko lobanje.

Sicer pa, prijatelj, razmišljam eno samo stvar, je dejal čez čas: kakšen paradoks je v tem, da človeka prikličemo v življenje na dva načina: če je že na poti v smrt z injekcijami, ko pa ga še ni na svetu, s spolnim združenjem. V obeh primerih je prisotna samo neke vrste tehnika. Kaj, kako čudno!

In se je zazrl proti motnjavi vej, iz katere je bila spletena lipa.

V nji je šumelo, tiše sicer, a šumelo.

Pozval me je, naj ga kar vprašam.

Kocbek je vendar velik pesnik, sem dejal.

Kdaj sem recimo rekel, da ni, je odvrnil. Grleno, poln strte lončevine.

Zakaj . . . potem . . . tista . . . žalitev?

Žalitev? No, morda, mogoče, a nisem čisto prepričan, je spravljaj iz sebe počasi, besedo za besedo. Sicer sem ti pa rekel: *videl boš*, če še nisi. Slišal. Otipal. Je še kaj? Takrat me boš morda bolje dojel.

Še sva sedela, molčala, strmeč na morski prt, ki je najbolj odzivni element sveta. Vsaka svetloba ga na mah spremeni.

Bila sva nasitena drug z drugim, segel sem mu v roke in se jel pogrezati v muzicirajoči turistični kraj, kjer še ni bilo čutiti konca dneva, čeprav je že šlo proti zgodnjim jutranjim uram. Sem in tja se je že slišal petelin. Lise dne pa so bile še daleč, skrite v času. (Odmišljenosti.)

Hodil sem sam, z nočjo ob sebi, polne neboleče mesečine.

Fijesa na desni je bila kakor korito, po katerem dere gostota hruškovega mošta. Morje se je zlatilo, gubalo, val pri valu v lep, dolg naborek. Široka cesta iz mesečine je držala naravnost proti Devinu, kjer ta čas — seveda, če je domá — spi ali pa bedi E. A. Večkrat me je že opomnil, da sem preveč svoboden in da bom onkraj za vsako besedo dajal odgovor.

Če je to res, sem razmišljal gredoč proti domu, potem je predestinacija dejstvo, kajti jaz ne bom nikoli nehal pisati, kakor pišem, in me je hudič vzel v svoj zakup. Bog me bo potem scvrl na vsaki moji besedi, teh pa je, o moj Bog, brezmejno število; vse kaže, da bom najljubša božja jed, ko umrem. Iz mene bodo delali vinski šató. Ocvrt bom milijonkrat, in še me ne bo konca. Ostala bo le Dolenjska, kateri E. A., pripisuje čudežno moč, kot Trdina Gorjancem; tam, baje, imam angela varuha, ki bo Bogu rekel nekega

dne: Stop! Zdajle je pa ves scvrt in tlele se začne Trebelno, ki je kar v redu opisano.

Ampak jaz sem prepričan, da E. A. ta čas ne bere, če bere že kaj, ne lista iz moje dolenske proze, ampak brska skrivaj po volterski jedkosti, morda celo po Kandidu in se od smeha prevrača ko sod.

Ne vem, zakaj ne morem in ne smem izdelati pri njem že več kot dvajset let prvega razreda. Vsako leto me vrže. (Pravkar sem padel že triindvajsetič iz grškega éshatona, nisem vedel, da se ta pridevnik v množini glasi éshata.)

A ga imam vseeno rad, svojega E. A. Šel bi kar peš do Devina po mesečinski cesti, prav do bistva Rilkejevih Devinskih elegij; stopil nato po kršu do vrat in pozvonil pri E. A. (Mogoče bi me sprejel.)

Navsezanje pa je lepó, če te kdo tako vztrajno meče.

Padeš, pa je. Se že nekako pobereš. Te že kaj dvigne. Če ne Bog, pa vrag.

Glavno je biti na nogah in grešiti dalje. Kajti mene, če je kaj obsedlo, potem me je srečanje Jezusa z Marijo iz Magdale. Kako milo jo je odslovil, grešnico. (Ne pa triindvajsetkrat vrgel iz éshatona.)

Da, Ciril je imel prav, ko mi je rekel, da bom zvedel (otipal in slišal), zakaj ni tistega večera bral skupaj s Kocbekom. To se mi je res zgodilo, ko njega že ni bilo več na Belokriških plombah v starem istrskem domu, ampak je bil spravljen kot verižna reakcija v urni, polni njegovega plemenitega pepela.

Na sam silvestrski dan dvainosemdesetega, blizu poldne, sem stekel še v knjižnico, da bi imel kaj za čez dneve jalovosti, ki jih vsi drugi bučno pozdravljajo, bog ve zakaj. Ali zató, da izrabijo priložnost za žretje in pitje, ali pa so res tako vraževerni, da mislijo, da je vredno biti te dneve do skrajnosti nabit s pijačo in dobrotami ješčosti.

Ne vem, zakaj ljudje proslavljajo svojo starost. Če bi jo zato, ker so bliže svojemu koncu, bi še kako razumel, a počaščevati brezčutnost časa, ki se v samem sebi cepi v človeške nadloge, se mi zdi vredno in mogoče le z dobrim branjem. S knjigo na vzglavju.

Nekoč me je Ciril vprašal kakor vedno nasmehljana egipčanska sfinga, vendar z neko ihtavo grožnjo v glasu: *Kaj je branje knjige?*

Pomislim sem in našel več odgovorov.

Odgovoril sem mu, da je knjiga sama nekakšen bralec človeka in da je branje neke vrste estetski kanibalizem z obeh strani.

Odgovor se mu je zdel v redu.

... Toda brž ko sem prišel iz knjižnice in odšel proti mandraču, kjer je plima vzdigovala smetano smetjá, debelo in smrdljivo, mi preseka smer M. M. z dvema damama in neznanim kavalirjem ene od le-teh.

Sedaj ni bil več referent za kulturo. Že petnajst let ne več. Ampak uspešen ekonomist, ki je potoval sem in tja, gor, dol, proti severu in jugu, vzhodu, zahodu. Bil je v lepi, črni obleki, plašču iste barve, belim, svilenim šalom, z umerjeno Labodovo srajco iz Novega mesta, ki si jo je kupil v

Ameriki za pol dolarja, z lilasto kravato, na nogah pa s čevlji, sijočimi od laka in v katerih si se lahko videl.

Plašč je imel le nalahno ogrnjen.

Cela družbica je bila boljši socialistični sloj, z eno besedo aristokracija, samo da rdeča.

Ko me M. M. zagleda z naročjem knjig, in takega, kot sem vedno bil, neupadljivega prav po ničemer, je od pogleda name, rekel bi lahko — ponorel.

Družbico, s katero je nekje prebil prijetno noč, lahkotno in zlato kot kanarčkov puh, je odrinil in rekel: To je . . . to je . . . (jagnje božje, ki odjemlje grehe sveta), ali vi sploh veste, kdo je to; vi, tepci zagamani!

In me jim je predstavil. Patetično kakor kako Murnovo pesnitev o ajdi. (Kot referentek je včasih moral tudi recitirati, a njegov neizpolnjen sen je bil biti Krležev Glemбай.)

Družbica ni vedela, kaj z mojim imenom. Nisem ji bil znan z nobenega piknika, nobenega »angažmaja« v kaki prefrigani goljufiji samoupravne demokracije, ki vrže milijarde; nisem ji bil znan niti s kakega panamskega konzulata . . . Sicer je pa tudi moja obleka razodevala, da sem morda kak profesor oziroma krajevni prfoks, ki je napisal turistični vodič po zatohlem, sprhnelem istrskem mestecu, iz katerega so se pravkar vračali po prekrokani predsilvestrski noči.

A nekako sem res bil profesor, vsaj po obleki, če že po poklicu ne. Na meni je bila čedna praznična obleka umrlega dunajskega profesorja Gsch., ki mi jo je zapustil po naključnem posredništvu, pa tudi čevlji na nogah, in nogavice, so bile njegove. On, klasični filolog, ki me ne bi bil tako neusmiljeno metal iz vsega, razen z Gorjancev, mi je vse to podaril po svoji vdovi v dveh zajetnih kovčkih, kajti jaz le ne morem kar tako v Ameriko in si kupiti Labodovo srajco za petdeset centov (sedaj 1,20 dolarja) in predsilvestrsko noč prebiti z damami, v katerih zelenih očeh sije blazno zelena žeja po deviznem prilivu.

M. M. je zamahnil z roko kot z urezom kose v travo in nekaj ris z bajalico, spočeto iz duha, je zamejil dobro razpoloženje med njimi. Rekel je: K. v. g.! Kaj pa vi veste! In še: Zginite proč!

Potem pa me je objel prek ramen, rekoč, pojdiva proč. Pojdiva kam!

Spet je bil kot predavnimi leti: stari deklamator delavskim množicam. Mehak, solzan. Pravi sirni namaz za uboge in razžaljene.

Trije rdeči aristokrati so zardeli, ampak to je bolj uboga prispodoba za razžalitev, ki jim jo je M. M. iznenada prizadejal.

Borili so se z ognjem bésa v sebi in še zunaj sebe. Pričakovati je bilo, da se vnamemo skupaj in zgorimo. Tudi jaz z njimi z naročjem knjig.

M. M. jih je še enkrat namenoma užalil, preden sva res ostala sama pred mandračem (želodcem vzdigujočega se morja). Njegova opitost in razdraženost sta bili nekontrolirani. Imel ga je zadosti, vendar je govoril lepo, z lepo izreko, razumljivo, čustveno, ko bi bil prišel z vaje za govorjenje (iz Mahničeve delavnice).

Nisem slutil, kaj ga je odrezalo od dragih mu rdečih buržujev. Mislil sem, sprva, da sentimentalni spomin na čase, ko so brali v piranski Gale-riji še Mira Miheličeva, Cene Vipotnik, Ingolič, Vodušek in toliko drugih, ki so še, pa vendar jih nekako ni več.

Moral sem z M. M. v bližnji bife; vsaj na kapucin, me je prosil, če že ne na kaj krepkejšega.

Usedla sva se zase, M. M. se je dobro razgledal, če ni kako uho pre-blizu in ne vleče preprih besed iz njegovih ust. Ko je bilo to večje opravljeno in usmrajeni kapucin pred nama, se je razlezel v bolečino: Ali se še spo-minjaš . . . Seveda sem se. Bral je Kocbek takrat . . .

Jaz sem še istega večera legel z visoko temperaturo, podrla me je gripa, in naslednjega dne nisem mogel brati v Kopru. Na pot so odšli brez mene. — Smolè, Zajc, Kocbek, Gradnik, Lokar, Ingolič . . .

Ko sem mu to povedal, je prikimoval, govoreč: Točno, točno. Sedaj mogočen ekonomist, zakoreninjen s koreninicami ideologije v hirajočih tele-sih Labodovih delavcev, ki prodajajo svoje srajce globoko pod proizvodnimi stroški, da so lahko konkurenčni, razliko pa, kot vedno, plačamo mi vsi.

Ampak ti ne veš, je dejal M. M. pritlehno, in spet pošutil s končki pogleda okoli sebe, okoli polnoči, tedaj, pred nekako dvajsetimi leti, zapoje telefon. Pravzaprav okoli pol dveh zjutraj že. Na drugi strani je bil sam Valjhun. Ti, mi reče, Kocbek ne sme jutri brati v Kopru! Fant moj, zdaj pa pomisli! Saj nisem niti vedel, kje Kocbek tisti hip spi. V katerem od hotelov. Kako naj mu to razložim, Kocbeku, zdajle, skoraj ob pol dveh zjutraj. Valj-hun pa je bil tedaj alfa in omega. A sem se znašel, rekoč Valjhunu, oprosti, ti, ampak vso tole stvar z recitacijami ima v rokah . . . (to je jaz). Jaz pa tedaj nisem spal, ampak sem hiral v vročini.

In Valjhun mu zavpije v slušalko: Kdo, kdo si rekel?

In M. M. je odgovoril: On (to je jaz), ne.

In tako, vidiš, je Kocbek naslednjega dne le bral v Kopru, se je potrkal z glasom po sebi.

Jaz pa ga zrem, lepota in ekonomista, v Labodovi srajci za petdeset centov, posrebljenega ob ušesih, nabitih lic, iz katerih bi špricnila kri kakor voda iz arteškega studenca, če bi zabodel vanj fondy (pa ne Oryja Pala).

Skozme se sprehodijo asociacije kot strele in bliskovite prisposode spo-minov na tisti davni čas. Pred dvajsetimi, enaindvajsetimi leti.

Ciril pa mi je dejal, ne dolgo pred svojim večnim odhodom iz Porto-roža, da bom že še (mogoče) spoznal, zakaj ni tistega večera bral (oziroma zakaj se je abstiniral).

To se pravi, sem rekel, in požrl debelo, grenko, strašno presenečenje (bonboniero za srečno 1983. leto), da je tudi Valjhuna nekdo prebudil iz sna.

Seveda, je pritrdil M. M. Mogoče sam . . . Kdo bi razvozlal, kdo neki je bil tisti sam . . . In Valjhun je pač sporočil dalje, sem goltal grenke kroglice sladila, da je vse v mojih rokah . . . M. M. je ob tem mojem spoznanju postal žalosten in ni nič odgovoril na to. Kajti jasno je bilo enemu kot drugemu —

M. M. in Valjahunu — da v mojih rokah ni bilo nič, razen nohtov na rokah in nogah ter visoke temperature, kašljanja, dušenja in potenja.

Samo to je bilo tisti večer pred davnimi leti moje in v mojih rokah . . .

Vendar sem s tem odgovorom M. M. ali preprosteje, dogovorom med M. M. in Valjahunom zgubil vse šanse za bivanje v mestecu ob morju.

Kajti stanovanja poslej zame ni bilo več.

Kocbek je sicer bral v Kopru, Koprčani so doživeli velik dan in še lepši umetniški večer; koza je bila cela, volk sit, a ladjica, na kateri je vse to priplulo v Capodistrio, havarirana za večne čase. Kajti ideološki sistemi nimajo molitve z naslovom: *O moj Bog, žal mi je* . . .

M. M. nisem hotel reči, da je bila to pravzaprav svinjarija na moj rovaš, kajti odgovoril bi mi: Splačala se je, Kocbek je pa le bral, sicer pa še deset let ne bi.

Odgovor bi bil povsem pravilen.

Eden je moral prav to na svojem hrbtu prenesti. Čeprav za visoko ceno. Skoraj za popoln odpis iz življenja. In če se — in se lahko — spomnim daleč nazaj, mi je tisto Kocbekovo recitiranje prineslo ogabne stvari. Tako se je na primer sosed podelal na strani Dela in le-to odvrigel pod okno, kjer so spali otroci. Drugo: strop v kuhinji je scela zgrmel na tla; spet je pomagala sosesčina, in ko sem se ji pritožil, mi je zabrusila, da če ne bom tiho, mi bo zagotovo padlo na glavo še kaj, kar ne bo zgrešilo kot to pot . . . In možak je bil za to delo bogato nagradjen. Prebiva v vili, v gaju oljk, s kupom avtomobilov okoli hiše in prav takšnimi možnostmi, kot jih ima M. M. Lahko gre po Labodovo srajco v Kanado.

Posrkal sem kapucin, ki je pri nas gosji izpljunek, ter scela doumel Cirila, zakaj je tisti večer abstiniral.

Privili bi ga (huje morda celo kot mene). In kot so verjetno vse, in vsakega po svoje, ki je tistikrat, nič kriv, bral skupaj s Kocbekom. Vendar druge dosti manj moreče, kot so mene, ali kot bi Cirila. On je bil vendar »njihov«. Iz gnezda, kot rečemo takim. Saj so mu imena birokratov, ki so se nam dali po božje častiti, letela iz njega kot frnikulice. Ob slehernem srečanju. Zanj je bilo vse — ti. Toda ali je bil tudi on zanje ti, o tem pa kasneje. (Mislim pa, da ni bil.)

Nad razkritjem, kako sem bil jaz tisti, ki je odločal na Obali, ali bo Kocbek bral ali ne, sem bil sevé nemalo začuden.

Eno mi je bilo pri priči jasno: M. M. je bilo žal prav toliko let, kolikor jih je od tedaj minilo, da me je položil »noter«. Saj me je vsak dan v teh letih videl poteptanega, osramočenega, živečega na robu, osamljenega, v družbi le svojih dragih, ki so delili z mano Kocbeka v vseh sankcijah nad mano.

Videl sem, da mi je M. M. moral to povedati v taki ali drugačni obliki.

Nisem mu mogel očitati, zakaj ni on prevzel odgovornosti, saj je bil on kulturni referent. Če bi jo bil prevzel, bi bil moral tisto noč prebuditi pesnika in mu zapovedati, naj se zjutraj pobere, od koder je prišel. Če

pa bi bil to poskušal storiti zjutraj, bi bili vsi drugi — Zajc, Smolè, Gradnik, Lokar . . . — solidarni s Kocbekom. Pobrli bi se bili vsi, od koder so prišli, in nastal bi bil nepopisen škandal; zapljusnil bi v Italijo.

To se pravi, da je Ciril vse to tistega večera v trenutku razvozlal. Videl je, da je s Kocbekovim prihodom nastala zagatna situacija, iz katere se mora potegniti, kajti njegova koža le ni tako cela, kot se je zdelo tistemu, ki ga je poslušal, in ko so padala iz njega sama sveta revolucionarna imena.

Ovadba je morala priti iz Pirana, kdo vse bere, oziroma da bere Kocbek.

Seveda sem še danes prepričan, da je bilo prav, da je pesnik prebil ogrado, v katero je bil pognan kot nekaj divjega, vendar se sprašujem, sprašujem nenehno, zakaj sem moral jaz biti »jagnje božje« za ta »prestop«. Ko je bilo vendarle na dlani vsaki pameti, da je zeleno luč za književniške nastope v P. prižigal sam M. M. Jaz sem bil le notar, ki piše vabilca.

Možno pa je še kaka kombinacija, recimo ta, da me skupaj s Kocbekom »ubijejo.«

Vsekakor je imel Ciril prav, ko je rekel, da bom nekoč že še zvedel, zakaj ni tedaj bral. To sem res zvedel, ampak prepozno, morda pa niti ne. Mogoče ravno o pravem času. Alternativo, ki jo je tedaj postavil Ciril glede svoje udeležbe — jaz ali on — pa razumem danes čisto drugače. Ni mu šlo za prestižnost, ampak za globljo stvar. (Iz napisanega se da to razplesti.)

(Ni šlo niti za njegov strah pred posledicami.)

Da je to res, mi je navrgel še spomin, ko je šel na večurni pogovor z enim od tistih, ki se prikazujejo in izginjajo (v kratkoči oblasti), da bi mi dodelili ustrezno stanovanje, in pa njegovo poslednje pismo, nekakšno zadnje svarilo, naj se varujem, kajti nobenemu, ki na Slovenskem piše, ni prizaneseno. Saj niti njemu ni bilo, ki je bil iz »gnezda«.

Nekega dne, mislim, da ravno takrat, ko se je sosed podelal v Delo in vrgel govno pod okna otroške sobe, da bi dež in večna vlaga začela razkrajati človeški izvržek in bi le-ta v obliki takih in drugačnih streptokokov dosegel otroško neodpornost, in ko je hkrati odpadel cel strop, debel dva centimetra po vsej širini in dolžini s poprejšnjo vajo v skakanju ali z mize ali z bogvečesa, pa je Cirilu le prekipelo. Človeško zlobo je moral poznati bolje kot jaz. Videl jo je skozi čisti, neskajjeni vid, saj ga ni vznemirjala dioptrija, da je človek tudi dobrota.

Figo je dobrota, me je zavračal, ko sem začel teologizirati. Življenje je najbolj žgoča, neusmiljena in prekleta ubogljivost požrešnosti, ki jo prakticira vse živo. Samo za ubogljivost gre v življenju, ne pa za etiko. Ukaz življenja pa, ubogati. Ubogati svojo mero požrešnosti . . .

Hodila sva prek Belega križa samá, v soncu, belem kot mašniška alba; Ciril je nekaj prežvekoval v duhu, poln zdihljajev. Oziroma je klel na rovaš človeške zlobe.

Preden sva odšla na to pot, polno muk, je še potelefoniral tjakaj (na občino), če bo sprejet.

Seveda bo, je promptno sledil odgovor, da je dosegel celo mene iz slušalke.

Na občini niso niti slutili, po kaj se Ciril odpravlja k njim. Debeli dve uri so ga imeli zidovi palače sredi sebe, jaz pa sem ga čakal pred kavarno, iz katere smo tolikokrat odšli brat v Dom družbenih organizacij. (Tudi del imena za naš Sinaj.)

Čutil sem, da bije peklenski boj zame. Bolj ko se je čas odmikal v eno pa v drugo uro in celo v začetek tretje, bolj je v meni raslo upanje, da stanovanje naposled le bo. Da mi ga bo Ciril le prigaral.

Vedel sem, da po telefonu kličejo nekam navzgor v zvezi s stanovanjem. Morda v sam strelovod sistema.

Malo čez poldne pa se je Ciril le sesedel predme na stol. Z vzdihom skozi nos.

Vprašal sem ga, če bo kaj pil.

Bil sem na trnih. Ciril bi me moral začeti že seznanjati o pogovoru, ki ga je imel na »nivoju«. A sem bil bridko razočaran. Prvič Ciril ni hotel nič popiti, izgovoril se je, da so mu tam cel čas servirali pijače, in drugič, bil je tiho o stanovanju.

Ciril je vstal, rekoč, a *pojdeva*.

Mislil sem, da mi bo med potjo povedal vse, kar me zadeva. Zadeva v zvezi s stanovanjem.

Vzpela sva se mimo vil, v katerih so sončili svoja telesa razni zaslužniki. Sonce je bilo v glavo s kladivom svetlobe.

Morda se tako zablešči biku, preden klecne.

Ciril se zadihan ustavi in reče: Prav pravi Solomon: je čas rojstva in čas umiranja; čas, da se rodi, in čas, da se usajeno izruva; čas ubijanja in čas ozdravljanja... Je čas jokanja in smejanja, čas žalovanja in čas plesanja. Je čas metanja kamenja, ja, ja, moj dragi l'éternel amí. in čas zbiranja kamenja, čas objemanja in čas, ko se zdržiš... objemanja. Je čas pridobivanja in čas izgubljanja, čas zbiranja in čas razmetavanja... Ta čas je zdaj... Gréva!

Prispodobe sem le deloma sprejel. Meni je šlo za neposreden odgovor, bom dobil stanovanje ali ga ne bom. Na to pa Ciril ni hotel odgovoriti. V tem vidim še le sedaj kontinuiteto med tisto davno alternativo (jaz ali on) in nizanjem Solomonovih podob ter hvalisanjem, kako je bil na občini sprejet (on). Ni me hotel dotolči z odgovorom, da ne bom nikoli dobil bivališča, pa če se ubijem. Pustil me je v pekočem, strašnem, krivičnem dvomu. Vedel je, da ga bom sam pri sebi obsodil, ko bom hodil sam nazaj pod vrelim nebom. Brez odgovora. Brez upanja. Pravi odgovor za vse nas je imel samo on, toda v sebi zaklenjenega. Slutil pa je, da bom nekoč, ko pozrelim ob Sredozemlju, in če vse to preživim, spregledal do zadnjega vse. Tudi alternativo — Kocbek ali on.

Zadnjič pa sva se srečala med njegovimi velikimi premiki po svetu. Ni mi povedal, kam odhaja, samo to, da ga dolgo dolgo ne bo. A neko

svetlo portoroško dopoldne sem ga le našel skrušeno samega in z Bukijem ob vznožju nog. Bil je vse opraskan po obrazu oziroma posut z ocvirki hrast, ki so bile razmazane kot kaplje bele kave.

Ni se me razveselil, ko me je zagledal.

Vendar mi je le rekel: Vrzi tiste papirje v kot in sedi.

Klop je bila pokrita s kupi gradiva, tistega, o katerem pravi Goebels, da je lahko snov oziroma usoda, o kateri je mogoče široko razpravljati; v našem žargonu pa so bili ti papirji priliv nekakšnega goriva oziroma pojasnilo k pojasnilu, da bi ogenj odžejalo . . .

Storil sem, kar mi je rekel. Porinil sem kupe potiskanenga papirja, ki je enim vir vse energije, drugim pa čisti dolgčas, v kot, ter povečal pupile v očeh; Ciril je bil res ves ocvirkast.

Res ves izrit, če ne z nohti pa s čem drugim.

Kaj me gledaš, dé, še nisi videl ksihta, ki je ril po gramozu?

Kje, po gramozu, zdihnem.

O moj bog, zdaj pa še kje! Ali ne bi bilo mogoče doživeti to v Portorožu, recimo glih pred cerkvijo, ker grem mimo pač oholo. Za nekakšno kazn.

Lahko se to tako doživi, dém.

Takrat pa se zasmije in mi pové, da se je spotaknil pred samo Švedsko akademijo, kjer podeljujejo . . . Nobelove nagrade. In da boš vedel, spregledal sem, jaz, osel stari, pesek za zimski posip ceste, in že sem zakrvavel, kakor da so me posule jagode, ena bolj zrela od druge. In te so kapljale potlej iz mene kot iz litrske kanglice. Tak, vidiš, sem prišel pred samega Arthurja Lundkvista. Svojega starega znanca. Tam so me brž razkužili z alkoholom, in spoznal sem, šele na Švedskem, da je ogledalo boljša in večja iznajdba kot dinamit, saj si prav ob ogledalu »narihtaš« ksiht, da je pravšen za situacijo, ki ji greš z velikim veseljem naproti, ali pa da prekriješ ljudem občutke, ki bi jim bili kot šakalom v veliko zadoščenje.

A še prej, preden sem prišel na Švedsko, pa sem bil v Rusiji; saj veš, da so me tam prevedli, na glej . . . Pa ne bi vedel povedati, kdo je večji izkoriščevalec, Američani ali Rusi. Povsod dobiš komaj za sol. V Rusiji imajo tole sveto pravilo: plačajo ti samo enkratni honorar, zato pa imajo pravico, da te prevedejo v sto svojih jezikov. Ali ne bi bilo to, da družba človeka izkorišča?

Si jih vprašal, če je?

Sem, zakaj ne.

In kaj so ti odgovorili?

Da to sploh ni izkoriščanje.

Kaj pa?

O, fraz za to se ne manjka. Sinonimi so živahni dinamizmi.

Odgovorili so mi, da v socializmu ni izkoriščanja.

Kaj pa je?

Tam so same potrebe.

Zasmejala sva se.

Zelo duhovito, sem rekel.

In hrana v hotelu, hrana, je zanosljaj. Moj bog, zjutraj na tešče mlinci! Ne marmelada, maslo, čaj ali kava; mlince naj si mašim v usta. Ne! To pa neee. Pokličem Herr Obra in mu povem, da nisem Rus in da mlincev ne bom jedel. Da če že moram jesti narodno jed, potem že raje boršč in kašo. Žal, mi odvrne, imamo samo mlince. In nato mu odpredavam, kaj se tujcu navsezgodaj ponudi. To, česar je navajen doma. Mižikal je, ves zaspan, govoril, harašo, harašo, in da bodo o tem razpravljali. Pomisli, razpravljali bodo, dal sem jim *gradivo* . . . No, potem sem šel na Finsko — in za las je manjkalo, da me niso zaklali. Rešila me je dobesedno samo beseda *Jugoslavija*. V angleščini sem jim dopovedal, da ne bodo ubili Finca — in tega so imeli namen —, ja koga pa potlej, so vprašali. *Jugoslovana*, sem rekel; *Jugoslavijo*. No, so rekli, potem se pa skidaj, in sem se. Takoj drugi dan sem odpotoval na Švedsko.

In po kaj si odšel na Akademijo?

Oh, kako si ti radoveden! Povej, ali ne zasluži Tito nagrade za mir? Tito?

Ja, Tito! Kdo je pa naredil več za mir na svetu kot on! Neuvrščenost. To pomeni iztrgati se orlom iz krempljev.

Moje mnenje pa je, sem odvrnil, da se politiki nikakor ne bi smeli smešiti z Nobelovimi nagradami za mir. Oni se boré čisto za drugačni mir. Za svoj. Ne za moj. Prevsam pa, da imajo mir pred nami, ki smo ljudje blagrov. Za mir bi jo moral dobiti sveti Frančišek Asiški, kaj vem kdo še; morda kak otrok, predvsem pa res zelo svet človek, ki se res daruje . . . Gandhi! zinem.

Ti si star, pokvarjen cerkvenjak.

Jaz?

Ti, ja.

Veš, kdo bi jo moral dobiti? Malcolm Mudggeridge.

Zamorec? Za jazz?

Ne.

Še nikoli nisem bil slišal zanj.

Pa tudi neki Slovenec je, ki bi mu jo jaz dal, sem se spomnil.

Daj no; mi poveš, kdo je to?

Ne!

Zamislil se je, obliznil filterico, prižgal plinski vžigalnik in puhnil oblak čipk.

Nisem mogel vzdržati, da ne bi vprašal, kaj mu je odvrnil Lundkvist.

Ah, je odgovoril prostodušno, smejal se mi je, ampak ne predlaganemu imenu, temveč mojemu jagodičju na obrazu. Padcu. Ja, veš, riti po šodru pred Švedsko akademijo, to se pa le zgodi vsakih sto let enkrat. Si bral mojega Venca Poviškaja?

Brž ko je zinil to ime, se mi je zjasnilo vse tisto skrivnostno, kar je Ciril natkal tiho okoli sebe.

Rekel sem: Vencu so se zrušile sanje; dvakrat jih je naphal z vero, a obakrat ga je upognilo nazaj k tlom; je tako?

Ciril me je s priprtim pogledom opazoval, skozi curek jasnine, ledene, skoraj zelene. Meril je vame in obokoval lica z dimom kot Venc Poviškaj svoje sanje.

Nenadoma pa se mi je zazdel silno utrujen, izrabljen, naveličan in osamljen.

Nič več ni verjel v to, kar je bil napisal.

Pomislil sem, ali je to cena, da tisto potem preživi človeka? Dvom?

A je rekel čisto počasi, malce nerazločno: vsakdo se maščuje po svoji pameti in svojih močeh: nekateri strupeno sovražijo, drugi pa iz samega maščevanja delijo z odprtimi rokami še tisto, kar imajo. Prvi škodujejo drugim, drugi sebi, a vsem je maščevanje trpka slast.

To so bile zadnje besede, ki sem jih slišal od njega.

Kmalu je spet odpotoval. Portorož brez njega je bil pust, tih. Redki so ga brali, če so sploh ga. Samo vedeli so, da piše. Koga neki bi zanimal Venc Poviškaj in zadržalica! Toda kakšna lepota je v tej zgodbi, kakšna luč, tolažilo za življenje, ki ga živimo. Ironija, posmeh, blagost, in tudi upanje (saj je bilo iznenada konec viškanja in vsega hudega).

Kmalu po poslednjem romanju v razsežnosti sveta pa zvem, da so k Cirilu prišli mojstri geodeti, da bi mu odvzeli kos sveta za novo hišo. Nisem si niti mogel in tudi ne znal predstavljati, kje na tem istrskem »borjaču« je še toliko odvečnega zemljišča, da bi lahko na njem sezidali vilo. V stiski za zrakom in prostorom bi ena od hiš umrla. In to istrska. Ta, v kateri je bil Ciril domovnjak.

To se mi je zdelo silno čudno, skoroda neverjetno. Navsezadnje je Ciril le bil iz gnezda. Kadar je zaropotal z imeni, je zvenelo po čistem zlátu.

Kardelj recimo je prebrodil Idrijco, da je prišel do pisateljevega rodnega krova. Kidriču je Ciril jasno rekel, da je alkimist, ker hoče vzgojiti v eni osebi hlapca in gospodarja. Krleži pa -Fritz.

Zdaj pa je prišel čas, poglej, poglej, tudi zanj. Grenek, vodnat čas jeseni. Nekdo mu je le sledil, tiho in nevarno skozi zdravstvene kartone, skozi vrsto tegob v tihoti, kjer so ga dajali obup in dvom pa skrb, kako bo potekel tisti poslednji boj. Saj ni človek nikoli pravi sin samo očeta, temveč je prizor, ki poraja spremenjene dogodke časa.

V tistih dneh, ko sem to slišal o geodetih ali geometrih, bi bil moral k njemu, a me je nekaj v sebi zadržalo, da nisem tega storil. Morda bi bil osumil tudi mene, da se ga geodetsko ogledujem.

Trpeče sem poslušal to in ono, dokler nisem prejel nekega dne pisma, ki me je zelo vznemirilo. Priložen pa je bil k tipkariji tudi listič z njegovo osebno, poskakujočo pisavo, kjer me je prijateljsko prosil, naj ne pridem več k njemu. K lipi. Cipresam. Zakaj vsega, vsega je zanj konec v Portorožu.

Nisem mogel verjeti, da mi to piše ta nedolžni velikan.

A sam od sebe je priplaval — ne zvok trobente — marveč stavek iz Gosenice, da je vsaka borba, čeprav neznatna, v bistvu velika.

Pismo pa se je glasilo:

Skupščini občine P.

Podpisani akademik Ciril Kosmač, pisatelj, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, dopisni član Srbske akademije znanosti in umetnosti, bivši predsednik Zveze pisateljev Jugoslavije in predsednik Društva slovenskih pisateljev, bivši zvezni poslanec prosvetno-kulturnega zbora, še enkrat, a zdaj res poslednjič (hlasten z mislimi: to pomeni, da že enkrat jè) najogorčeneje protestiram in protestiram proti lokacijskemu dovoljenju za gradnjo stanovanjske hiše na parceli št. 1681/5 k.o.P, gradbena parcela št. 14 — Belokriške plombe.

In dodajam še naslednje:

Pred enaindvajsetimi leti, ko sem prišel v Portorož, sem si bil izbral to domovanje. Ne zaradi hiše, ki je stara, razpokana, zvezana, torej po trdnosti kaj malo vredna, temveč zaradi okolja. Hiša je namreč tako rekoč skrita sredi zelo zaraščenega in precej velikega vrta, ki ga od treh strani obdajajo ceste. Na vrtu raste kakih trideset že starih cipres (toliko! ostrmim), kakih deset oljk, velika lipa pa še drugo okrasno in sadno drevje. V tem okolju sem se dobro počutil, skoraj kakor na vasi (in jaz, jaz v svojem; si kdaj pomislil, kako se jaz v hiši, kjer so mi srali v Delo in ga podtikali pod okno?. Hišo, ki ni moja, sem popravil na lastne stroške, na lastne stroške sem uredil kanalizacijo in vodovod; vrt, ki je bil ob mojem prihodu podoben zaraščeni gmajni, sem z lastnimi rokami očistil, obdelal in poplemenitil. V dvajsetih letih sem postal tukaj doma — in prepričan sem bil, da bom v tem domu lahko mirno dočakal konec svojih let.

Pred dobrim letom dni pa se je spričo grobe potrošniške mrzlice pokazalo, da je treba žrtvovati tudi to zeleno okolje (prenos prispodobe iz Gosenice: nekdo hoče požreti vse zeleno; hiša iz marmorja, bela gosenica, in Ciril se že spet, drugič odloči za drevó).

Občinska uprava je verjetno ravnala in še ravna po veljavnih zakonih in predpisih, ki pač dopuščajo takšno kulturno ravnanje.

Vendar, po vsej pameti in po vsem razumu — naposled se tudi sam, tako upam, lahko prištevam k pametnim in razumnim bitjem, kar vsaj skromno dokazuje moje pisateljsko delo doma in po svetu — ni prav nobene potrebe in nuje, da je treba to okolje uničiti (v bistvu Cirila), vrt razpoloviti, drevje in trto izrupati ter zgraditi stanovanjsko hišo, saj je v občini še nekaj, bolj primerne, zazidljivega zemljišča. Iz te ugotovitve jasno sledi, ker občina kljub vsem ugovorom in intervencijam vztraja pri svoji nameri (in tako bo z vsem v tej in drugi občini), da ne vztraja zaradi potrebe in nuje, temveč nalašč, iz nekakšne trmaste zagrizenosti, kakor bi hotela pisatelju nagajati, ga stisniti v luknjo, ali pa nemara tako do kraja zgnjaviti, da bi obupal, vrgel roke kvišku ter se odselil (to, to je bil pravi

namen, ampak ne občine, temveč tistih ..., še posebno nekoga, ki si ga učil slovensko, l'eternel ami).

Torej ugovarjam še enkrat, poslednjič.

Pred dobrim letom dni, ko sem po naključju zvedel za to nameravano nasilje, sem napisal pismo predsedniku občinske skupščine. Zaman. Vse kaže, da v priročniku o lepem vedenju, ki se po njem ravna občinska uprava in njeni veljaki, ne piše, da je treba odgovarjati na pisma občanov. Predsednik mi namreč ni odgovoril (ali pa ni hotel, rečem v mislih, bolje, ni smel). A kaj bi moja malenkost! Občinska skupščina ni odgovorila na pismo najvišje znanstvene in kulturne slovenske ustanove, kakršna je Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Vse je zaman. Ali pa morda ne. Rešitev bi bila, recimo takale: da me zdajle, ko to pišem, zadene kap in se zgrudim mrtev (misli mi zagomazé). Občinski možje se bodo udeležili pogreba (in so se ga res, ekonomist M. M. je celo nekaj recitiral o hvaležnosti občine). Kupili bodo venec (res so ga) in nemara bo kdo v svojem govoru celo rekel, da sem bil pomemben občan in da je občini v čast (vse res!), ker sem tukaj živel in delal dolgih enaindvajset let (jaz v tem dolgem času nisem našel ne enega zavetja ne drugega, ne za delo ne za telo). Potem bo Zavod za spomeniško varstvo zaščitil hišo (in jo res je!), mojo ostalino in okolje. Pri slavnostnem odkritju bo nemara tudi kak občinski velmož z zatikanjem naslamorezil nekaj praznih otepov že tolikokrat premlačene slame — no, otroci in šolska mladina se bodo imeli še kje zbrati, hvala bogu, ker vrt ne bo razpolovljen in na njem ne bo stala nova stanovanjska hiša (vse res!).

Verjetno se vam zdaj to, ko to berete, na ustnicah nabira zaničljiv nasmeh in posmeh. Vaša stvar, stvar vašega odnosa do kulture. A kaj hočemo, naša zgodovina uči, da je bilo zmeraj tako, in marsikaj kaže, da tako tudi bo, čeprav smo zmeraj upali, da ne bo več tako: umetnik je deležen spoštovanja in časti, sploh pa miru, šele potem, ko se dokončno umiri, to se pravi, ko izvoli umreti.

Zaključujem. In da ne bo nobenih dvomov, slovesno izjavljam:

Če občinska uprava kljub vsem ugovorom, mojim, Društva slovenskih pisateljev, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sekretarja CK ZKS, uniči okolje, ki v njem živim že enaindvajset let, potem se bom moral pač odseliti, zakaj v tako nekulturni sredini (jaz bi se zdajle, a nimam kam, odmislim hkrati) ne bi mogel in niti ne bi hotel več živeti.

In čisto na koncu, da ne bi mislili, kako me je sama gola sebičnost, sem pripravljen, če sem res tako v napoto, da se odselim, čeprav s prizadetostjo in težkim srcem, samo da bi bilo to okolje ohranjeno. Hiša, čeprav je stara in slaba, je prava istrska hiša, po zunanosti lepa; dala bi se obnoviti in bi bila primerna za kako manjšo ustanovo. Lahko bi bila tudi otroški vrtec, ker je vrt precej velik.

Nobenega smisla nima, da bi to pismo metali v koš, ker bom prepis poslal še nekaterim. Kot občan pišem občinski skupščini, pa mora zato pismo ostati v občinskih arhivih. Naj bo dokument našega časa (večnega

slovenskega časa, doda), *moje umetniške trmoglavosti, če vam je tako prav, pa tudi spričevalo kulturne ravni današnje občinske uprave.*

Cirilov podpis v loku.

In pripis: Morda bo to pismo za vas abstraktna literatura in ne živa stvarnost. Vendar ne pozabite, da je vsaka stvarnost, pa tudi vaša, spreminljiva in minljiva, tako je v naravi stvari, c'est dans la nature des choses, literarno pričevanje pa ostane, in če je dobro, utegne biti celo neminljivo.

Pismo sem bral iz več optik, to je večkrat, in vsakič sem dodal najrazličnejše svoje pripise v mislih.

Na dlani mi je bilo, da so s tem Cirila smrtno prizadeli.

A kdo?

Kakor je čas, to ogledalo naše stvarnosti, nedvoumno pokazalo obličje strelca na Wojtilo, tako bo nekoč tisti, ki se je dotaknil Venca Poviškaja v drugačni podobi sicer, moral jesti, ponižan in zbit v tla, svoj lastni konec. Prav tako, kot ga je tistega dne Ciril, ko je zvedel, da šelé nameravajo . . . in so potem nameravali dve leti, in v tem času te skrb razjé, kot rja, zdaj srcé, pljuča in tako dalje po kosih.

Njegov istrski »borjač« so hoteli, najbrž, podeliti kakemu strokovnjaku, od katerih smo že vsi bolni. Saj so postali naš kisik.

Strokovnjak! in že se strese svet. Ozaveščenost pa izginja, meja med njo in topoumnostjo je vse večja; na eni strani se zbira samotna, odmišljena manjšina, ki še prebira blesteča napotila za življenje, kot so njegov Kruh, Človek na Zemlji, Smrt nedolžnega velikana, Balado, na drugi strani pa se zbira večina, ki se je ogrozila sama, ko je knjigo zavrгла za »gradivo« in s sovraštvom zre v ozaveščenost, ker se čuti videno v svojem duhovnem samomoru.

Pismo me je silno prizadelo. Posebno tisto, kar je bilo priloženo v cikcakasti pisavi zraven, naj ne prihitim gor, ker ne potrebuje tolažbe.

Začel sem hoditi po sobi kot v arestu: iz kota v kot. To je stara, znana diagonala, rešitvena in izčrpujoča črta ponižanih in razžaljenih.

Pismo je šlo vame, kot bi ga pojedel.

In ob tem sem se spomnil zapisa iz Kocbekovega partizanskega dnevnika, pripoved Tita Vidmarja, kako je italijanski soldat strgal dučejevo sliko in jo pojedel po starih apeninskih izročilih.

Nabrekal sem od bolesi. Žalosti. In pa resnice, resnice, da nas naši voditelji resnično ne marajo. Nasprotno: sovražijo nas vsak na svojem položaju. In dokazov za to je že na desetine. Smučar, plavalec, rokometas, nogometas, strokovnjak v tej družbi (gradiv) služi recimo vojsko domá in v bližini terenov, da ne izgubi dragocene forme, in kondicije, pisatelj pa, ki

bi tudi nujno potreboval stik s svojo domačnostjo, pa mora recimo v Surdulico, sto kilometrov zračne črte od Sofije, in če je le mogoče, v kazenski bataljon.

Potem pa sledi tisto znano licemerstvo s poimenovanjem šol s tvojim imenom, knjižnic, parkov... In kar je najhuje, kar je Ciril zase lucidno predvidel: spremenitev hiše v kulturno mrtvašnico, ki jo tako radi hodijo gledat šakali vseh vrst.

In tam izpuhteva v čas tvoj lep opisni zvezek ali kaka šolska naloga v črkah, ki so ti jih z vso zlobo zabili v pisker; tam razkazujejo rojstni list, kjer nisi bil samo Ciril, ampak še Metod zraven. Šakali slišijo to prvič. Sledé slike, ki so ovekovečile tvoj življenjski trenutek, ko si bil morda bolan, pa si se moral vseeno nasmehnuti. Razstavljeni so tudi osebni predmeti, nožek, džezva, iz katere si srkal kavo (le kahle ni in straniščne školjke ni).

Vse to je Ciril v pismu s posmehljivo žalostjo predvidel. Pa tudi mnogokrat prej v pogovoru, ko sva podlipovala ali križarila po spečem Belem križu, polnem belih hiš (vil), v katerih počivajo naši strokovnjaki, tako nujni za socializem. Za njimi stoji sam Bertrand Russell s svojim filozofskim traktatom o socializmu v nerazvitih deželah, za katere je značilno, da imajo samo politično klimo za razvoj socializma, ne pa ekonomske in kulturne. In zato, pravi v eseju, je več kot nujno, da se tak socializem oprime avtoritarizma, da lahko razvije svojo industrijo... Je tak, kot Župančičev Povodni mož, kar z rokami si zgradi, to z nogami potepta si. Začarana igra. Kaj se medtem godi s kulturo, tega Bertrand Russell ne predvideva. (Vé pa.) Saj reče nekaj besed dalje: tak socializem zahteva žrtve in prinaša siromaštvo skoraj vsem slojem (razen smučarjem, telovadcem in strokovnjakom).

Ciril je kmalu dobil svojo osemletko.

Zaklel sem; gnusno, res!

Upal sem, da bodo hišo dobili njegovi otroci, da bi jo imeli za letovanje. Ta up se je izneveril. Vse je šlo natančno po Cirilovi posmehljivi prerokbi. Res ni nihče slamorezil, kot je predvidel, a najsi so še tako povelicevali njegov odmev po svetu (slovenski odmev), Ciril le ni bil fabriški strokovnjak.

Povelicevanje je 21. feb. 1984. izzvenovalo v čisto praznoto. Vsi, s povelicevalcem vred, smo vedeli, da je Ciril napisal najglobljo resnico o času in družbi prav v tem pismu, ki sem ga kot talisman imel pri sebi. Tega bi bil moral tudi povelicevalec potegniti ven in prebrati z ogorčenim glasom, na koncu pa reči: Vsi skupaj pojdite v rit, podrimo te pare, Ciril hoče in zasluži mir. Razidimo se. Po Bertrandu Russellu smo in bomo žrtev »primerne politične klime« vsi, kar se nas ukvarja s kulturo, in ki je prehitela vse naše fabrike za sto let (najmanj).

Toda otroci so zamuzicirali s pozavnami.

Oblak na nebu je bil.

V bližini je pojokavala Cirilova vnučka.

Od vsega je bil lep samo ta jokec; to je bilo tisto pravo zadostilo za napor, ki ga je ta mož dal v svoje enkratne pripovedi, vse drugo je bila skrunitev.

Preden so se usuli gledat Cirila na kulturnih parah, sem se izmuznil z vrta, utrgal vršiček rožmarina in zginil. Besen. Žalosten. Kajti tudi mene morda čaka tako pustovanje.

A morali bi bili prepovedati, da to počnemo z ljudmi, ki smo jih celo življenje tako ali drugače preganjali.

V poštev prihaja ena sama stvar, da se oskrunjeno ime izmije: branje pisateljevih del in se tako vse globlje ozaveščati ter zmanjševati razdaljo sovraštva do tistih, ki to brez premora že počno; približati se je treba lepoti oziroma življenju, ki je po Cocteauju mnogo večji izmišljevalec sebe, kot se to posreči pisatelju; a vendar se mu tudi. Tudi.

Samo to je luč do obal, po katerih zaman sanjamo.

Aforizmi

Ko smo postavljali temelje marksizma, smo očitno pozabili sanirati teren.

Naša revolucionarna pot se končuje v kolovozu.

Od genija do norca je samo korak. Brez skrbi, napravili smo vsaj dva.

Danes so lahko na položajih samo tisti, ki so bili včeraj v zaledju.

Puščice, ki kažejo v prihodnost, nas bodo pripeljale v dobo suličarjev.

Že na prvi pogled je jasno, da različni pogledi niso zaželeni.

Na forumih se formirajo formalisti.

Dal je veliko nase. Bil je nudist.

Očitno je, da imajo frontne organizacije vse prevečkrat frontalne motnje.

S prazno glavo se laže dvigneš kot s polno.

Mitja Logar

Nekaj popravkov

Oče Milana Bufona nam sporoča, da smo ob proznem prispevku njegovega sina, Nastopajoče pisateljevanje, št. 6/7, stran 643, objavili napačno sliko. Obema, očetu in avtorju se opravičujemo.

Lapsus, nepazljivost ali pretrgan trak spomina je zakrivil, da je prišlo v zapisu Janka Jerija (Karantanski pobči v odoru), št. 10, stran 878, do zamenjave pri Dobrem vojaku Švejku, Karel Čapek je neupravičeno spodrinil Jaroslava Haška.

Pavle Zidar nas je opozoril na tiskarskega škrate v svoji prozi Rožmarin s pisateljevega vrta, v znamenitem Kosmačevem pismu Skupščini občine P., števil. 10, stran 909, deveta vrstica od zgoraj navzdol je pravilno *hlasten* z mislimi (ne pa *hlasten* z mislimi . . .).

Za vse se bralcem in prizadetim avtorjem opravičujemo.